

Олександра ПАНФІЛОВА

*старший викладач,
Кременецький педагогічний
інститут ім. Т.Шевченка*

МИСТЕЦТВО ТА ХУДОЖНІЙ ПРОЦЕС КРЕМЕНЕЧЧИНИ 1920-30-Х РОКІВ: ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне мистецтвознавство досліджує не лише окремі види та жанри художньої творчості, а й тягнє до поглибленого осягнення всіх чинників і передумов культурних процесів і явищ, що в сукупності представляють мистецьке життя окремих регіонів як складової частини України. Лише глибоке дослідження розмаїтого художнього надбання регіональних митців, його осмислення та систематизація уможливилює створення повнозвучної картини національного мистецтва, допоможе ретельніше виявити місце української культури в європейській мозаїці.

1920–30-ті рр. в українській культурі були добою складного взаємовпливу українсько-польських зв'язків. Особливої показовості набуває культурно-освітній та мистецький вплив Польщі на західноукраїнських землях, зокрема Волині. Проблема традицій та прагнення новизни внесли загострення в систему художнього мислення, а компромісне вирішення питання найчастіше досягалося поєднанням елементів культур обох народів. Вивчення мистецького життя Кременеччини в ракурсі художнього та ідейного синтезу двох культур є одним з найактуальніших аспектів дослідження як для України так і для Польщі. Сформульована наукова проблема поставлена для розв'язання вперше.

Метою дослідження є системний культурологічний аналіз творчих процесів Кременеччини в контексті українсько-польського мистецько-освітнього руху протягом 1920-30 рр. та доведення, що саме синтез традицій та культурних надбань двох слов'янських народів був духовною основою розвитку

волинського мистецтва у міжвоєнний період.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

а) вивчити і систематизувати літературні джерела, встановити основні етапи історіографії дослідження;

б) відтворити загальну картину культурного розвитку Кременеччини 1920-30-х років;

в) простежити на прикладі культурно-освітніх явищ Кременецького осередку (як складової частини Волині), особливості розвитку локальних і жанрових художніх різновидів, зв'язків з культурними тенденціями епохи;

г) виявити та охарактеризувати художньо-стилістичні особливості творів мистецтва, які дійшли до наших днів, і визначити хронологічну послідовність їх виконання;

г) проаналізувати вплив місцевих освітніх закладів на соціокультурні процеси регіону;

д) з'ясувати феномен існування та розвитку одного з найстаріших осередків мистецтва в Україні.

Об'ємом дослідження стануть культурні процеси кременецького осередку 1920-30-х років. Предмет дослідження — мистецтво та культурологічні аспекти творчої діяльності, художників, фотографів, музикантів та авторів означеного центру. Хронологічні рамки обмежені міжвоєнним періодом, що є оптимальним для розкриття даної теми, однак у культурно-генетичній площині вони сягають кінця XVIII століття.

Кременеччину в системі польської освіти згадують завдяки створеному у XIX ст. провідному навчальному закладу. Чільне місце займають праці польських дослідників XIX – першої половини XX ст. В першу чергу це біографічні словники [1-4], у яких знаходимо стислі відомості про перебування та діяльність іноземних художників XIX століття у Кременці. Існують також загальні публікації, присвячені історії освіти, науки та просвітництва на основі Кременецького ліцею XIX ст. як базового центру культурного розвитку Волині. Мистецьку ж сторону життя осередку можна пізнати лише у комплексі з навчальною діяльністю закладу. Навіть після припинення

діяльності ліцею у 1830-х рр. польські публікації часто піднімають цю тематику.

Друге відродження освітньо-мистецької сфери пов'язане з колонізацією краю у 1920-х роках. Незважаючи на те що на „східних кресах” поляками була створена специфічна система культурно-освітніх закладів, яким належала провідна роль у зміцненні державницьких інтересів, варто, однак, відзначити і позитивну сторону діяльності цих установ, яка спрямовувалась на підвищення загального культурного рівня населення. Оновлений Кременецький ліцей функціонував як комплекс польських середніх шкіл. До його складу входили: загальноосвітній ліцей, гімназія ім. Т. Чацького (з 1937 р. реформована у два ліцеї — фізико-природничого та гуманітарного напрямків), ліцей сільського і лісового господарства, нижча школа городництва, педагогічна школа, кооперативна гімназія, ремісничо-промислова школа, нижча школа садівництва, мулярська школа, три дошкільні заклади). Загалом у 1920-30-ті рр. на базі Кременецького ліцею було створено близько двадцяти шкіл різних напрямків. Така активність не могла бути непоміченою.

Численні праці польських науковців часто-густо зосереджують увагу на діяльності та значенні для регіону польських освітніх закладів та організацій. Серед них чільне місце належить праці М. Ролле «Тадеуш Чацький і Кременець», яка була видана на початку ХХ століття [5]. Дослідження подібного спрямування здійснили на початку ХХ ст. А. Бауфельд та З. Куркульський [6, 7].

Чималий внесок у розкриття проблем функціонування Кременецького ліцею зробила у 1930-х та 1980-х рр. критик Марія Данилевич-Зелінська [8-10]. У творах «Наукове життя давнього Кременецького ліцею», «Волинські Атени» авторка піднімає питання ефективності різноманітних систем навчання, самоосвіти учнів, гурткової діяльності закладу.

Відрадно зауважити, що існує чимало публікацій стосовно різноманітних сторін життя цього осередку. У низці праць історичного та статистичного характеру містяться описи

та погляди на художні процеси, що мали місце в ліцеї. Місцева газета «Zycie Krzemienieckie», висвітлювала всі події та культурно-освітні заходи польських організацій, товариств, закладів. Чимало уваги двотижневик приділяв мистецьким подіям міста і околиць. Побіжну інформацію містять часописи «Rocznik Wolynskiy», «Rocznik ziem wschodnich», «Orli lot», «Glos plastykow», «Arkady», «Nauka Polska», «Tygodnik slustrowany» та інші. Проте в цих виданнях найчастіше обговорювалися факти діяльності та значення лише польських творчих груп та організацій. Окрім них на території Волині, зокрема Кременеччини, діяла низка українських художніх студій, аматорських труп, про творчість яких замовчувала польська преса або ж згадувала побіжно. Майже всі вони були змушені припинити свою діяльність внаслідок упередженості польської влади. Місцевих україномовних видань цього періоду просто не існувало, окрім релігійної періодики «Церква і нарід», «Духовний сіяч», «Православна Волинь», «Віра», які не торкалися мистецької тематики.

До окремого блоку сучасних українських джерел належать роботи, присвячені проблемам та історії мистецької освіти України, які здійснили: Андрій Бокотей, Віктор Даниленко, Емануїл Мисько, Андрій Чебикін, Ростислав Шмагало, Микола Яковов та інші.

Завдяки поглибленому вивченню діяльності митців на території Волині в діахронічному аспекті було встановлено беззаперечний факт існування польських художньо-освітніх традицій, які тривали кількасот років. Культурні зв'язки польських та українських митців розглядаються у працях мистецтвознавців Л.І. Тананаєвої [11], О.К.Федорука [12,13], Н.Н.Свириди [14], К.В.Митареві [15].

У другій половині ХХ ст. з'явилися колективні узагальнюючі праці, зокрема: „Історія міст України: Тернопільська область” (1973), „Історія українського мистецтва” в 6-ти томах (1966 – 1970), „Словник художників України” (1973), «Митці України. Енциклопедичний довідник» (1992), Енциклопедія українознавства (1994), де знаходимо стислі відомості про мистецькі

події на Кременеччині. З українських авторів вперше до питань кременецької художньої школи звертається Г.Островський [16]. Відомостей про життя Кременця як культурного та мистецького осередку у 1920–30-ті рр. практично не існує.

У кінці ХХ ст. про осередок з'явилося чимало праць місцевого краєзнавця Гаврила Чернихівського, у яких дослідник відроджує незаслужено забуті імена славетних кременчан, нагадує про історичні факти, які замовчувалися науковцями в радянські часи [17,18]. Цінну інформацію в історичному та культурознавчому аспектах містить його праця „Кременеччина: історичне та літературне краєзнавство”, присвячена літературній та науковій спадщині відомих кременчан. Кількома роками пізніше вийшла цілісна, узагальнена праця цього ж автора „Кременеччина від давнини до сучасності” [19]. Втім і в ній науковець не ставив за мету провести дослідження мистецько-культурної сторінки історії Кременеччини, тому вона фактично залишилась поза увагою.

У наш час дослідження навчально-освітньої бази Кременецького ліцею продовжили Н.Сейко [20], С.Чуйко [21], С.Коляденко [22]. Характеризуючи загальну картину діяльності закладу в різні періоди, і ці автори фактично оминули мистецький бік освіти закладу.

Значним внеском у висвітлення Кременеччини як провідного мистецького осередку Волині є збірна праця “Кременець. Атени Юліуша Словацького” під редакцією Станіслава Маковського. У творі проаналізовано польськими дослідниками всі види прояву культурно-просвітницьких процесів та подій краю у ХІХ ст. через діяльність визначних особистостей, у тому числі й багатьох художників, пов'язаних з Кременеччиною. Пізнавальними є спогади очевидців, випускників та викладачів ліцею, розповіді яких стосуються не лише студентського побуту, науки та дозвілля ліцеїстів, а й зазначають усі навчальні предмети та професорсько-викладацький склад ліцею [23].

Поодинокі відомості про діяльність Кременецьких митців у контексті художньої освіти знаходимо в «Словнику митців — педагогів України та з України у світі» Ростислава

Шмагала [24]. У наступній узагальнюючій монографії цього ж автора, присвяченій художній освіті в Україні, наводяться приклади стилістичних особливостей розвитку професійного та народного мистецтва багатьох регіонів, у тому числі Волині [25]. Автор розповідає про відомих і менш відомих художників-викладачів першого Кременецького ліцею, згадує про вакаційні студії відновленого закладу: стисло висвітлює діяльність ремісничих мистецьких шкіл і майстерень регіону, розглядає футуристичний рух авангардистів у Кременці, очолюваний професором Львівського університету Л.Хвистиком [25,161-163].

Таким чином, короткий історіографічний огляд засвідчує, що за межі наукових інтересів вчених потрапили різноманітні культурні явища, котрі стосуються зорового мистецтва, музики і театру.

На наш погляд, неприпустимо мало уваги в українському мистецтвознавстві приділяється визначним осередкам. Зосередження досліджень на окремих формах вияву мистецького життя не може забезпечити створення повної картини загального художнього розвитку регіону, однак це можливо здійснити шляхом глибокого вивчення взаємодії і впливів різноманітних явищ і процесів, пов'язаних з багатогранною спадщиною митців. Дослідження культури та мистецтва досить вузької географічної території окресленого періоду дає змогу більш детально прослідкувати за багатьма формами прояву художнього життя, визначити особливості розвитку культуротворчого та мистецького явищ.

Отже, означена тема ніколи не була предметом всебічного вивчення, а тому не існує цілісної картини художнього життя Кременеччини 1920-30-х років. На нашу думку, необхідний подальший пошук та вивчення матеріалів культуротворчої діяльності мистецьких організацій та закладів Кременеччини з метою поширення їхнього досвіду серед сучасних митців, працівників культури, освітян та краєзнавців.

1. *Janowski L.* Słownik bibliograficzny.— Wilno, 1939.— Т1
2. Słownik artystów polskich i obcych w polsce działających. ТI – VI. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk. — B.r.
3. Encyklopedia Powszechna.— W XXVII t.— Warszawa.— 1867.
4. Polski Słownik Bibliograficzny (PBS) – Warszawa – Krakow.— 1936–1996.
5. *Rolle M. T.* Czacki i Krzemieniec.— Lwów, 1913.
6. *Baufeld A.* Liceum Krzemienieckie // Nowe tory.— 1914.
7. *Kukulski Z.* Działalność pedagogiczna Tadeusza Czackiego.— Warszawa.— 1914.
8. *Danilewicz M.* Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego.— Kraków, 1931.
9. *Danilewicz M.* Towarzystwo uczniów Liceum Krzemienieckiego.— Rowne.— 1933.
10. *Danilewicz M.* Ateny Wołyńskie.— Warszawa, 1987.
11. *Тананаева Л.И.* Польское изобразительное искусство эпохи Просвещения.— М., 1968.
12. *Федорук А. К.* Украинско-польские связи в изобразительном искусстве второй половины XIX – начала XX веков: Автореф. дис...канд. искусств.— Киев.— 1971.
13. *Федорук О. К.* Джерела культурних взаємин. Україна в творчості польських художників другої половини XIX – початку XX ст.— Київ, 1976.
14. *Севирида Н.Н.* Польская художественная жизнь конца XVIII – первой трети XIX ст.— М., 1978.
15. *Мытарева К.В.* Виленская школа живописи и ее контакты с русской художественной культурой. Автореф. дисс... канд. искусствоведения.— Л., 1978.
16. *Островский Г.* К вопросу о кременецкой художественной школе. — Советское славяноведение.— 1969.— №6.— С. 78-79.
17. *Чернихівський Г.І.* Почаїв // Наука і суспільство.— 1989.— № 10.— С. 40-43.
18. *Чернихівський Г. І.* Кременець // Наука і суспільство.— 1989.— № 1.— С. 37-39.
19. *Чернихівський. Г. І.* Кременецчина від давнини до сучасності.— Кременець, 1999.
20. *Сейко Н.* Польське шкільництво на Волині – Житомирщині у XIX – I половині XX століття.— Житомир, 2002.
21. *Чуйко С.* Ліцеї України (XIX – XX). — Тернопіль, 1996.
22. *Коляденко С.* Кременецький ліцей в системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XXст).— Житомир, 2003.
23. *Krzemieniec Ateny Juliusza Slowackiego / pod redakcia S. Makowskiego.*— Warszawa, 2004
24. *Шмагало Р.* Словник митців — педагогів України та з України у світі.— Львів, 2002.
25. *Шмагало Р.* Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст. Структурування, методологія, художні позиції.— Львів, 2005.

Oleksandra Panfilova

Senior lecturer,

Kremenets Teachers Training Institute

named after Taras Shevchenko

Art and art process of Kremenechyna in 20-30th of the XXth century: the subject and resources of scientific investigation

Key words: art, Kremenechyna, the aim of investigation, resources, unique.

Kremenechyna is known for its Lyceum founded in the 19th century. Its art life in the 20th century is practically unknown. But this unique centre of culture needs more profound studying.